

Megint az alapjövedelemről

VISSZHANG - LIX. évfolyam, 13. szám, 2015. március 27.

A sajtóban mintegy másfél évvel ezelőtt izgalmas vita kezdődött a feltétel nélküli alapjövedelemről. Először még csak az elvekről, a koncepcióról, azután a LÉT független szakértőcsoport konkrét és részletes javaslatáról (Az *ÉS*-ben: Csillag István–Mihályi Péter: *Tizenkét érv a feltétel nélküli alapjövedelem ellen*, 2014/3., jan. 17.; Pályi András: *Nem válasz*, Ludassy Mária: *12 érv + 1*, 2014/4., jan. 24.; Rádai Eszter interjúja Bánfalvi Istvánnal, 2014/5., jan. 31.; Felcsuti Péter–Molnár György: *A kritika kritikája*, Iványi György: *Jóléti rendszerváltás vagy politikai csapda?*, 2014/6. febr. 7.; F. Liska Tibor: *Alapjövedelem és „társadalmi-örökség”*, 2014/7., febr. 14., Radnai György: *Érvek?*, 2014/8., febr. 21., Soós Károly Attila: *Lehet-e róla komolyan vitázni?*, 2014/10., márc. 7., Csillag István–Mihályi Péter: *Mi a szegényekkel vagyunk*, 2014/14., ápr. 4.); de a választási kampány végére a vita elhalt.

2015 februárjában – a parlamenti képvisellel rendelkező pártok közül egyedüliként – a Párbeszéd Magyarországért (PM) elkötelezte magát az alapjövedelem mellett. Javaslatunk kidolgozása során messzemenően figyelembe vettük a korábbi vita tapasztalatait, az abban elhangzott érveket. Külön figyeltünk például arra, hogy az általunk javasolt rendszerben a dolgozó szegények, a munkások, az alsó középosztály is jól járjon, és hogy erősödjön a munkára ösztönzés. Javaslatunkban ezért jelentősen – havi 100 ezer forintra – nő a nettó minimálbér (miközben a munkáltatói bérköltség változatlan).

Az alapjövedelem-kritikusok három nagyobb csoportba sorolhatóak. Az első csoportot azok alkotják, akiknek azért nem tetszik, mert szemben áll a kényszermunka-alapú társadalom ideológiájával és az „érdemtelen szegények” elnyomásának politikájával; ők politikai ellenfeleink. A második: akik szerint nem megvalósítható; őket a Megújuló Magyarországért Alapítvány március 27-én bemutatandó tanulmánya fogja (remélhetőleg) meggyőzni arról, hogy ez nem így van. A harmadik csoportba azok tartoznak, akiknek azért nem tetszik, mert attól tartanak, hogy elvonja az erőforrásokat a jóléti állam újjáépítésétől. Nekik szól ez az írás.

A jóléti állam (újra)teremtésének „nulladik” feltétele, hogy bizonyítsuk: tanultunk az „elmúlt 20 év”, az 1990–2010 közötti társadalompolitikák kudarcából. Abból, hogy nem lehet gúzsba kötve táncolni. Hogy például hiába a példamutató, esélyteremtő oktatáspolitikai, ha képtelen ellensúlyozni a hatéves kori „szabad tanulóválogatás” és a területi szegregáció, a mélységes mély szegénység esélymegvonó hatását, Kelet-Magyarország, illetve a leghátrányosabb helyzetű kistérségek leszakadását, azt, hogy az éhes iskolás nem tud tanulni. Ha széthullik a társadalom, hiába minden szociálpolitika. Felcsuti Péter és Molnár György a vitában éppen ezt hangsúlyozta: *„Csillag és Mihályi elismeri ugyan, hogy az elmúlt három évben nőttek Magyarországon az egyenlőtlenségek, de rögtön bagatellizálják is ezt a tényt azzal, hogy hazánkban a jövedelemegyenlőtlenségek nemzetközileg mérve nem kirívóak. Meghaladná ennek a cikknek a kereteit annak kifejtése, hogy a kimutatott jövedelemegyenlőtlenségek miért alakulnak így, és egyáltalán, mit tükröznek. A létező nyomor felmérése szempontjából ennél sokkal többet mond, hogy a magyarok negyede él súlyos anyagi deprivációban, és ezzel Bulgária és Románia után a harmadik legrosszabb helyen vagyunk Európában. Az érettségivel alacsonyabb iskolai végzettségű szülők hat évvel fiatalabb gyerekeinek pedig majdnem a háromnegyede él súlyos anyagi deprivációban, ez a legrosszabb érték Európában.”* (*ÉS*, 2014/6.)

A jóléti állam (újra)teremtésének alapfeltétele az is, hogy ismerjük a „rászorulókat” célzó szociálpolitika kudarcainak tanulságait. A rendszeres szociális segély kapcsán *„szembe kell nézni pl. azzal, hogy a rászorulók jelentős részéhez nem szokott eljutni a támogatás. Becslésünk szerint a jogosultak között is*

több mint 40 százalék nem kapja meg a támogatást, részben a jogosultak gyenge informáltsága, részben a segély stigmatizáló hatása miatt” – írja Firle Réka és Szabó Péter András a Közpénzügyi füzetek 2007. áprilisi számában. Volt olyan támogatás, még bőven azelőtt, hogy a Fidesz lebontotta volna a szociális intézményrendszert, amelyet a rászorulóknak többsége (!) nem kapott meg: „A lakhatási támogatások kezdettől zsugoriak és szegényesek voltak. Az átlagos rezsi 2002-ben havi 23 ezer forint volt, az átlagos támogatás pedig — amit a rászorulóknak kevesebb mint harmada kapott meg — 1800 forint.” (Bass László-Ferge Zsuzsa- Márton Izabella: Gyorsjelentés a szegényedésről, 2000–2003). Éppen ez szól, minden hibájuk ellenére, az univerzális, alanyi jogon járó juttatások mellett. A családi pótlékot például tényleg minden magyar gyerek megkapja. Nem 33 százalék, nem 70 százalék, nem 90 százalék, hanem 100 százalék. Márpedig a létalap biztosítása nem lehet mérlegelés tárgya. Nem bízhatjuk – az ott dolgozók minden jó szándéka dacára – természetükből fakadóan tökéletlen intézményekre: központokra, szervekre, bizottságokra, hogy a túlélés elemi alapját biztosítsák. A rászorulókat egyébként nem is csak nálunk nehéz megtalálni, a célzás nem is csak nálunk ilyen pontatlan: „az OECD tagországokra vonatkozó tanulmányok eredményeit összegezve Hernandez, Malherbet és Pellizzari (2004) megállapítja, hogy az igénybevételi arány a legtöbb esetben 40 és 80 százalék között ingadozik.” (Firle és Szabó, id. mű). Ugyanők megjegyzik azt is, hogy „A jogosulatlan igénybevétel problémája az igénybevételi aránynál (alulfizetés problémája) sokkal ritkábban kerül empirikus elemzések középpontjába, de ha igen, akkor jelentős, 20-55%-os túlfizetést találnak (Coady és Skoufias, 1999), mely mögött a hatóságok tökéletlen informáltsága és adminisztratív hibák állnak (Besley és Kanbur, 1990).”

A jóléti állam (újra)teremtéséhez sok türelemre is szükségünk lesz. Még ha egy ideális társadalomban működne is a tökéletesen célzott társadalom- és foglalkoztatáspolitikai (bár láttuk, hogy ilyen ideális társadalom a Föld nevű bolygón nem létezik), ettől most messze vagyunk. Persze lehet a mostaninál sokkal jobban csinálni; de akkor is évekig tart, míg a pályaelhagyó szociális munkásokat visszacsábítjuk, az önkormányzati ügyintézőket átképezzük stb. S évekig tart az is, míg a kompetenciaalapú, kooperatív és inkluzív pedagógiát gyakorló óvodák, iskolák biztosítani tudják az esélyteremtést; évekig, míg betöltjük a betöltetlen háziorvosi és védőnői praxisokat stb., stb. De nem várhatunk.

Végül, de nem utolsósorban: az „okos” és tényleges eredményt hozó oktatás-, foglalkoztatás-, egészség- vagy szociálpolitika előfeltétele: az emberi méltósághoz, az emberhez méltó élethez nélkülözhetetlen létalap megteremtése. Ha egyszer a nincstelenségben élő kismamák egyoldalú táplálkozása prenatális károsodásokat okoz, kell hogy jusson nekik havi 75 ezer forint. Ha egyszer a gyerekek tömegei éheznek, s ezért sem tudnak a tanulásra koncentrálni, kell hogy jusson nekik havi 25 ezer forint. Ha egyszer három hónap alatt nem lehet munkát találni (sőt: gyakran kilenc alatt sem), kell hogy jusson a tartósan munka nélkülieknek havi 50 ezer forint.

A jóléti állam (újra)építésének van egy evidens politikai előfeltétele is. Éspedig az, hogy megbukjon az Orbán-rendszer. S hogy mi köze ehhez az alapjövedelemnek? Egyszerű: segít megteremteni a baloldali programot, amely mögé társadalmi többséget lehet szervezni. Azért a baloldalét, amelyet szavazói elhagytak. Elhagytak 2010-ben, mert elégük lett az őket sújtó megszorításokból, az ún. perverz újraelosztásból, amikor a szegények és a középrétegek finanszírozzák a gazdagok jólétét. Elhagyták, s aztán nem is tértek vissza 2014-ben, mert nem hittek a Mesterházy és Gyurcsány vezette „baloldalnak”. És – minden ellenkező látszat dacára – nem tértek vissza Veszprémben sem, hiszen Kész Zoltán csak hajszállal kapott több szavazatot, mint az Összefogás 2014-es jelöltje; nem az ötpárti ellenzék erősödött, hanem a Fidesz támogatottsága omlott össze; de ez még nem elég a ’18-as győzelemhez. A baloldalnak olyan társadalmi csoportokat – köztük a fiatalokat és a létbizonytalanságban élőket – is meg kell szólítania, amelyeket a 2014-es Összefogás nem tudott.

Az alapjövedelem az első lépés. Javaslatunk ezért költségvetés-semleges, ezért is állítjuk vissza a többkulcsos szja-t. Hogy jusson pluszforrás az oktatásra, egészségügyre, mentorokra, szociális munkásokra is.

Az alapjövedelem a fiataloknak a szabadságot, a létbizonytalanságban élőknek a kiszolgáltatottság végét, a kiskeresetűeknek a létminimumot végre meghaladó, nettó 100 ezer forintos minimálbért, a mélyszegénységben élőknek a nincstelenség megszűnését hozhatja el. De az alapjövedelem tényleg nem csodaszer: nem helyettesíti a tudásalapú társadalom, a családsegítés, az aktív foglalkoztatáspolitikai, az egészségügyi ellátáshoz való egyenlő hozzáférés programját. Több is, kevesebb is ennél: a széthullott, szétvert magyar társadalomban minden más közpolitika sikerének előfeltétele.

(A szerző szociológus, a Párbeszéd Magyarországért elnökségi tagja)